

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «ТОДОРОВ ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF TODOROV v. UKRAINE)**

(Заява № 16717/05)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

12 січня 2012 року

ОСТАТОЧНЕ

12/04/2012

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Тодоров проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Дін Шпільманн (Dean Spielmann), *Голова*,
Елізабет Фура (Elisabet Fura),
Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
Боштьян М. Зупанчіч (Bostjan M. Zupancic),
Марк Віллігер (Mark Villiger),
Ангеліка Нусбергер (Angelika Nubergger), *судді*,
Михайло Буроменський (Mykhaylo Buromenskiy), *суддя ad hoc*,
та Клаудія Вестердік (Claudia Westerdiek), *Секретар секції*,
після обговорення за зачиненими дверима 6 грудня 2011 року
постановляє таке рішення, що було ухвалене в той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 16717/05), яку 28 квітня 2005 року подав до Суду проти України громадянин України пан Ігор Григорович Тодоров (далі — заявник) на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

2. Заявника, якому було надано юридичну допомогу, представляв пан О. В. Лісовий — юрист, що практикує у м. Сімферополі. Уряд України (далі — Уряд) представляв його Уповноважений — пан Ю. Зайцев з Міністерства юстиції України.

3. Заявник стверджував, зокрема, що під час перебування під вартою він був позбавлений адекватної медичної допомоги, що його попереднє ув'язнення було надмірно тривалим та що судовий розгляд його справи був несправедливим та тривалим.

4. 24 вересня 2009 року Голова п'ятої секції вирішив повідомити Уряд про заяву. Було також вирішено розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно (пункт 1 статті 29 Конвенції).

5. Пані Г. Юдківська, суддя, обрана від України, не могла брати участь у справі (правило 28 Регламенту Суду). Голова палати вирішив призначити пана Михайла Буроменського в якості судді *ad hoc* (підпункт «b» пункту 1 правила 29).

ФАКТИ**I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ**

6. Заявник народився у 1966 році та проживає у м. Сімферополі.

А. Затримання заявника та кримінальне провадження щодо нього

7. 2 серпня 1999 року заявник, який на той час був працівником міліції, був затриманий за підозрою в участі у банді, очолюваній С. П., іншим працівником міліції, та участі у вчиненні розбійних нападів. Як стверджувалося, у той же день в його помешканні було проведено обшук, який не ґрунтувався на відповідній постанові.

8. 3 серпня 1999 року заявник підписав заяву про відмову від захисника. Того ж дня він надав визнавальні показання про те, що у серпні 1998 року брав участь у групових розбійних нападах на сім'ї І. та С. за запрошенням з боку С. П. Він також зазначив, що вірив в те, що вони приходили в зазначені сім'ї з метою повернення боргів на користь третіх осіб. Згідно з твердженнями заявника, він повідомив слідчого, що не може прочитати протокол свого допиту, оскільки страждає на катаракту.

9. 5 серпня 1999 року заявникові було пред'явлено обвинувачення. Він підписав протокол пред'явлення обвинувачення, зазначивши, що повністю визнає свою вину та заявив клопотання про звільнення його з під варти, оскільки він потребував стаціонарного лікування у зв'язку з хворобою шкіри та катарактою, а також хірургічного втручання у зв'язку з останнім захворюванням.

10. Того ж дня заявникові було призначено захисника. Незрозуміло, чи був захисник присутній у той день під час допиту заявника та пред'явлення йому обвинувачення.

11. Також того ж дня заявникові було обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Заявник неодноразово намагався оскаржити вищезазначений запобіжний захід, посилаючись, зокрема, на невідкладну потребу зробити хірургічну операцію на очі та пройти стаціонарне лікування у зв'язку з іншими хворобами, проте у задоволенні його клопотань було відмовлено.

12. Протягом досудового слідства державними органами було допитано близько 120 свідків щодо більш ніж тридцяти епізодів різних злочинів, проведено близько двадцяти відтворень обстановки і обставин події та призначено проведення низки експертиз.

13. 20 липня 2000 року слідство було закінчено та справу заявника і вісімнадцяти інших осіб, обвинувачених в бандитизмі, було передано до Верховного Суду Автономної Республіки Крим (у подальшому перейменованою на апеляційний суд Автономної Республіки Крим, далі — апеляційний суд АРК).

14. 4 травня 2001 року, після ознайомлення обвинувачених з матеріалами справи та завершення інших процесуальних

формальностей, апеляційний суд АРК провів розпорядче засідання та призначив розгляд справи на 5 червня 2001 року.

15. 29 червня 2001 року газета «Флаг Родины» («Прапор Батьківщини») опублікувала статтю під назвою «Перевертні в міліцейських погонах», в якій містилося інтерв'ю з пані Ш., суддею, що головувала в судовому розгляді справи заявника. У статті наводилися слова судді про те, що вона була шокована нахабністю злочинів, вчинених підсудними, та їхньою зухвалою поведінкою під час судових засідань.

16. Після близько вісімнадцяти судових засідань, проведених у період з червня по грудень 2001 року, апеляційний суд АРК відклав розгляд справи у зв'язку з клопотанням одного з підсудних про здійснення аудіозапису судових засідань за допомогою відповідного технічного обладнання, яке було відсутнє.

17. 15 травня 2002 року апеляційний суд АРК відновив розгляд справи та до 22 травня 2004 року провів близько 150 засідань.

18. Заявник стверджував, що він та інші підсудні неодноразово та з різних підстав, включаючи небезсторонність, заявляли клопотання про відвід судді Ш., але їхні клопотання задоволені не були. Заявник не надав копій своїх клопотань про відвід судді Ш. або рішень, ухвалених за результатами їхнього розгляду.

19. Уряд стверджував, що протягом судового розгляду заявник ніколи не заявляв будьяких клопотань про відвід судді. Такі клопотання були заявлені тільки одним з його обвинувачених, А. К., який 29 січня 2003 року також заявив клопотання про долучення вищезазначеної статті до матеріалів справи. Зазначені клопотання були відхилені як необґрунтовані.

20. Протягом судового розгляду заявник заперечував свою причетність до нападу на сім'ю І. Що стосується сім'ї С., він визнав, що за проханням С. П. приходив до них з трьома іншими обвинуваченими з метою стягнення боргу на користь третьої особи. Він стверджував, що увесь час, поки його супутники розмовляли з господарями, він перебував на кухні, що господарі добровільно віддали їм гроші та що йому не було відомо про застосування будьякого примусу. Він також відмовився від своїх визнавальних показань, наданих під час досудового слідства за відсутності захисника, стверджуючи, що у той час він був практично сліпий та не міг читати документи, які він підписував. Він підписав заяву про відмову від захисника під тиском з боку слідчого, який в обмін на його співпрацю обіцяв швидко звільнити його зпід варти аби надати йому змогу пройти медичне лікування.

21. 17 листопада 2004 року апеляційний суд АРК оголосив вирок, текст якого містився на більш ніж двохстах сторінках та стосувався більш ніж тридцяти епізодів різних злочинів (таких як пограбування,

вбивство, розбійні напади), вчинених спільно та окремо дев'ятнадцятьма підсудними щодо численних потерпілих. Згідно з цим вирокom заявник був визнаний винним у бандитизмі та у двох епізодах розбійних нападів на сім'ї І. та С. Що стосується доказів його причетності до розбійних нападів, то суд, перш за все, посилався на визнавальні показання інших підсудних, в яких ті вказували на нього як їхнього спільника, та на свідчення членів потерпілих сімей, наданих як під час досудового слідства, так і в суді, в яких вони стверджували, що впізнали заявника. Посилань на визнавальні показання заявника у тексті вироку суду не містилося. Суд засудив заявника до сімох років позбавлення волі з позбавленням права протягом трьох років обіймати певні посади та з конфіскацією його майна.

22. У грудні 2004 року та у січні 2005 року заявник, його захисник та його мати, яка виступала в якості його представника, подали касаційну скаргу на вирок щодо заявника. Вони представили таку саму версію подій, якої дотримувався під час судового провадження заявник, та стверджували, що суд неправильно оцінив факти та застосував закон. Вони заперечили проти свідчень співобвинувачених заявника, стверджуючи, що ці свідчення були отримані під примусом, а свідчення потерпілих були нечіткими та ненадійними. Вони також стверджували, що всі свідчення, відібрані у заявника на порушення його права на захист, повинні бути вилучені з доказової бази. Вони зазначали, що відразу після затримання заявник повідомив слідчі органи, що він був майже сліпий та не міг читати документи, які він підписував. Відмова від захисника була недійсною. Навпаки, з відеозапису первісного допиту заявника видно, що він заявляв про необхідність призначення йому захисника, посилаючись на поганий стан здоров'я та своє вразливе становище. Насамкінець, вони скаржилися на те, що вирок був для заявника непропорційно суворим, зокрема, з огляду на його стан здоров'я та тривале попереднє ув'язнення в умовах, несприятливих для здоров'я заявника.

23. 12 грудня 2005 року мати заявника подала додаток до вищезазначеної касаційної скарги, в якій вона скаржилась, *inter alia*, на те, що суддя Ш. не була безсторонньою, оскільки, як вбачається з її інтерв'ю газеті «Флаг Родины» («Прапор Батьківщини») у червні 2001 року, вона мала упереджену думку щодо вини заявника з самого початку судового процесу. Копія цього додатку, що міститься у матеріалах справи, не має будь-якої печатки або інших підтверджень того, що вона була прийнята судом до розгляду або що її хоча б було подано до суду.

24. 16 березня 2006 року Верховний Суд України відмовив у задоволенні касаційної скарги заявника та його представників, дійшовши висновку, що суд першої інстанції правильно оцінив докази

та застосував закон, а також що немає будь-яких ознак процесуальних порушень, які могли б вплинути на результат судового провадження.

В. Погіршення стану здоров'я заявника та умови тримання його під вартою

25. До затримання заявникові було діагностовано незрілу катаракту обох очей та нейродерматит.

26. 2 серпня 1999 року заявника було поміщено у Сакський ізолятор тимчасового тримання (далі — ІТТ), в якому, за його словами, він тримався в нелюдських умовах (переповненість приміщень, поганий стан санвузлів та ризик негативного ставлення з боку співкамерників у зв'язку з тим, що він був працівником міліції).

27. 9 серпня 1999 року заявника було переведено до Сімферопольського слідчого ізолятора № 15 (далі — СІЗО).

28. По прибутті заявник пройшов медичний огляд у санчастині СІЗО та був поміщений під диспансерний нагляд у зв'язку з незрілою ускладненою катарактою обох очей, розповсюдженою екземою та хронічним гастритом.

29. 28 лютого 2000 року заявник повідомив прокурора АР Крим про те, що він розпочав голодування у знак протесту проти ненадання медичної допомоги, якої він потребував.

30. 27 березня 2000 року заявник був оглянутий медичною комісією Кримської республіканської клінічної лікарні ім. М. О. Семашко, яка дійшла висновку, що він страждає на коросту, екзему, хронічний простатит, нефроптоз, гастрит та реактивний гепатит. Комісія також дійшла висновку, що заявник потребує стаціонарного лікування у зв'язку з його шкірними захворюваннями у спеціалізованому шкірновенерологічному закладі та що його катаракта, яка вже була зрілою, потребувала хірургічного видалення після лікування запальних процесів.

31. 5 липня 2001 року інша медична комісія встановила, що заявник все ще страждає на екзему, гастрит та зрілу катаракту, яка потребує хірургічного втручання.

32. 16 липня 2001 року заявник був також обстежений Головним офтальмологом МОЗ АР Крим, йому було рекомендовано невідкладно провести хірургічну операцію на очах, аби запобігти потенційним ускладненням, таким, як повна втрата зору та розрив очних яблук. Заявникові було також рекомендовано, що для того, щоб хірургічне втручання виявилось ефективним, він, перш за все, повинен був пройти стаціонарне терапевтичне лікування та перебувати під наглядом офтальмолога протягом двох місяців після операції.

33. 17 серпня 2001 року апеляційний суд АРК відклав судові слухання, щоб надати заявнику можливість пройти лікування його очних захворювань.

34. Того ж дня адміністрація СІЗО подала до апеляційного суду АРК клопотання щодо звільнення заявника з-під варти у зв'язку з неможливістю надати необхідне терапевтичне лікування в умовах СІЗО. Однак це клопотання задоволене не було.

35. 3 вересня 2001 року заявник був направлений до офтальмологічної клініки для проведення операції на очах. Проте, як стверджувалося, отримавши попередження від лікарів, що внаслідок його невилікуваних запалень на шкірі хірургічна операція може виявитися невдалою, він відмовився від операції і повернувся до СІЗО.

36. 2 вересня 2005 року адміністрація СІЗО подала клопотання про звільнення заявника з-під варти, посиляючись на відсутність в СІЗО необхідних умов для його належного лікування та на ризик остаточної втрати ним зору.

37. 9 вересня 2005 року заявник отримав першу (найвищу) групу інвалідності у зв'язку з повною втратою зору.

38. 2 серпня 2006 року заявника було звільнено з-під варти, оскільки він вже відбув строк свого покарання.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Конституція України 1996 року

39. Відповідні положення статей 59 та 63 Конституції України щодо права на юридичну допомогу та права на відмову давати показання або пояснення щодо себе наведено у рішенні від 19 лютого 2009 року у справі «Шабельник проти України» (*Shabelnik v. Ukraine*), заява № 16404/03, п. 25.

В. Кримінальнопроцесуальний кодекс України 1960 року

40. Відповідні положення Кримінальнопроцесуального кодексу України у редакції, чинній на час подій, передбачають таке:

Стаття 23². Окрема ухвала (постанова) суду

«Суд при наявності на те підстав виносить окрему ухвалу (постанову), якою звертає увагу державних органів, громадських організацій або посадових осіб на встановлені по справі факти порушення закону...

Окрему ухвалу (постанову) може бути також винесено при виявленні судом порушень прав громадян та інших порушень закону, допущених при провадженні дізнання, попереднього слідства або при розгляді справи нижчестоящим судом.

...

Не пізніш як у місячний строк по окремій ухвалі (постанові) має бути вжито необхідних заходів і про результати повідомлено суд, що виніс окрему ухвалу (постанову).

У разі залишення посадовою особою окремої ухвали (постанови) суду без розгляду повинно бути вжито заходів, передбачених статтями 254–257 Кодексу України про адміністративні правопорушення».

Стаття 46. Відмова від захисника

«Підозрюваний, обвинувачений і підсудний мають право в будь-який момент провадження у справі відмовитися від захисника...

Відмова від захисника не може бути прийнята: ...

2) у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади (німі, глухі, сліпі та інші) не можуть самі реалізувати своє право на захист;...»

41. Статті 246, 281 та 396 Кримінально-процесуального кодексу України передбачали, що якщо протягом досудового слідства суди виявлять порушення закону слідчими органами, які не можуть бути усунуті в судовому засіданні, вони повинні повернути справу до слідчих органів на додаткове розслідування із зазначенням того, як виправити зазначені порушення.

42. Відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу України щодо запобіжних заходів викладено в рішенні від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України» (*Yeloyev v. Ukraine*), заява № 17283/02, п. 35.

С. Постанова пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»

43. У відповідних частинах вказаної постанови зазначається таке:

«...Відповідно до ст. 59 Конституції кожен має право на захист від обвинувачення та на правову допомогу. Тому, розглядаючи кримінальну справу, суд у передбачених законом випадках має забезпечити обвинуваченому право на захист.

...При цьому слід мати на увазі, що згідно зі ст. 62 Конституції обвинувачення не може ґрунтуватись на припущеннях, а також на доказах, одержаних незаконним шляхом. Докази повинні визнаватись такими, що одержані ... з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку...»

Д. Міжнародні документи, що стосуються заходів охорони здоров'я в установах попереднього ув'язнення

44. Відповідні міжнародні документи, що стосуються заходів охорони здоров'я в установах попереднього ув'язнення, наведено у рішенні від 18 грудня 2008 року у справі «Ухань проти України» (*Ukhan v. Ukraine*), заява № 30628/02, п. 50.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАХОДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

45. Заявник скаржився за статтею 3 Конвенції, що медична допомога та заходи охорони здоров'я під час тримання його під вартою були несумісні зі станом його здоров'я. Відповідне положення Конвенції передбачає таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

A. Прийнятність

46. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав національні засоби юридичного захисту щодо вищезазначеної скарги. Зокрема, він міг подати її до національних судів трьох інстанцій (Уряд посилався на статтю 55 Конституції, статтю 248¹ Цивільного процесуального кодексу України та на статтю 2 Кодексу адміністративного судочинства України) або направити їх до прокуратури. Уряд також стверджував, що, навіть якщо припустити, що заявник вважав їх неефективними, його скарги щодо строку тримання його під вартою в ІТТ були подані з порушенням шестимісячного строку подання скарг, оскільки його перебування у вищезазначеній установі закінчилося у серпні 1999 року, а заяву було подано до Суду у 2005 році. У будь-якому разі заява не була достатньо чіткою та обґрунтованою.

47. Заявник стверджував, що державним органам було добре відомо про стан його здоров'я та те, що він неодноразово подавав відповідні усні та письмові скарги, але марно. Він також зазначив, що він подав свою заяву в межах шести місяців з моменту оголошення Верховним Судом України остаточного рішення у його справі.

48. Суд зауважує, що подібні заперечення Уряду з посиланням на невичерпання засобів юридичного захисту було відхилено Судом у низці інших справ проти України, в яких скарги заявників стосувалися проблем системного характеру у національній пенітенціарній системі (див., наприклад, ухвалу щодо прийнятності від 18 вересня 2001 року у справі *«Калашников проти Росії»* (*Kalashnikov v. Russia*), заява № 47095/99, рішення у справах *«Мельник проти України»* (*Melnik v. Ukraine*), заява № 72286/01, пп. 69–71, від 28 березня 2006 року, *«Коктуш проти України»* (*Koktysh v. Ukraine*), заява № 43707/07, п. 86, від 10 грудня 2009 року, та *«Логвиненко проти*

України» (*Logvinenko v. Ukraine*), заява № 13448/07, п. 57, від 14 жовтня 2010 року). Суд зазначає, що, як вбачається з матеріалів справи, державним органам було добре відомо про стан здоров'я заявника та про необхідність його стаціонарного лікування і спеціалізованого догляду (див. пункти 29, 30, 34 та 36 вище). Отже Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту.

49. Що стосується аргументу про порушення шестимісячного строку подання заяви, то, посилаючись на свою практику (див. вищезазначене рішення у справі «*Логвиненко проти України*» (*Logvinenko v. Ukraine*), пп. 59–61), Суд вважає, що скарга заявника про недостатність заходів охорони здоров'я, включаючи медичну допомогу, стосується триваючої ситуації, яка існувала протягом усього строку перебування його під вартою. Отже, Суд має повноваження розглянути відповідність заходів охорони здоров'я стану здоров'я заявника починаючи з дати його затримання (2 серпня 1999 року).

50. Суд зазначає, що скарга заявника про неадекватність заходів охорони здоров'я під час тримання його під вартою не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

51. Заявник стверджував, що він втратив зір внаслідок неадекватних заходів охорони здоров'я протягом усього строку тримання його під вартою.

52. Уряд не погодився. Він стверджував, що заявник отримав регулярний та систематичний догляд з боку медичного персоналу установ попереднього ув'язнення та все необхідне лікування і допомогу. Йому була надана можливість пройти операцію на очах. Уряд не може нести відповідальність за свідому відмову заявника від операції.

53. Суд повторює, що рішення про взяття особи під варту покладає на Уряд обов'язок приділяти увагу її нагальним потребам у медичному обслуговуванні, що в необхідних випадках включає забезпечення лікуванням з метою запобігання у осіб, що тримаються під вартою, ускладнень вже існуючих захворювань (див., наприклад, рішення від 18 грудня 2008 року у справі «*Ухань проти України*» (*Ukhan v. Ukraine*), заява № 30628/02, пп. 72–74). Суд також зауважує, що, відмовившись від хірургічної операції, заявник посилався на думку своїх лікарів про те, що внаслідок його невилікуваних шкірних хвороб вона може виявитися невдалою. Суд також зазначає, що адміністрація СІЗО спеціально клопотала про звільнення заявника

з-під варти, визнаючи свою нездатність забезпечити медичний нагляд, який був необхідний з огляду на стан його здоров'я (див. пункти 34 та 36 вище). Проте, ці клопотання не були задоволені. Уряд не надав інформації, яка могла б спростувати відомості про те, що умови лікування заявника були неадекватними.

54. З огляду на вищезазначені міркування, Суд доходить висновку, що державні органи не зробили того, що могло б обґрунтовано від них очікуватися, для вирішення проблеми погіршення стану здоров'я заявника та для запобігання втрати ним зору. З огляду на зазначене вище, заявник зазнав нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження.

55. Отже, мало місце порушення статті 3 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТУ 3 СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

56. Заявник скаржився, що його попереднє ув'язнення було невинуватим. Він посилався на пункт 3 статті 5 Конвенції, який передбачає таке:

«3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання...»

A. Прийнятність

57. Уряд не надав будь-яких зауважень щодо прийнятності цієї скарги.

58. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Він також зазначає, що вона не є непринятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

B. Суть

59. Заявник стверджував, що його попереднє ув'язнення було надмірно тривалим.

60. Уряд заперечував це твердження. Він стверджував, що заявник обвинувачувався у тяжких злочинах. Він також зазначав, що справа була винятково складною. Вона стосувалася дев'ятнадцятих підсудних, яким інкримінувалось вчинення більш ніж тридцяти епізодів різних злочинів. Протягом досудового слідства державними органами було

допитано вісімнадцять потерпілих, сто двадцять свідків, проведено двадцять відтворень обстановки та обставин події та призначено проведення п'ятнадцяти різних експертиз. У сукупності ці експертизи тривали 726 днів. На стадії судового розгляду було допитано сімдесят сім свідків та вісім експертів. З огляду на серйозність обвинувачень щодо заявника, ризик того, що він може переховуватися від слідства та суду або фальсифікувати докази, а також на складність провадження, тривалість тримання його під вартою не була надмірною.

61. Суд зазначає, що період, який має бути взято до уваги, розпочався 2 серпня 1999 року (дати затримання заявника) та закінчився 17 листопада 2004 року (дати винесення судом першої інстанції вироку у справі заявника). Отже, він тривав п'ять років і три місяці.

62. З огляду на загальні принципи, встановлені у практиці Суду (див. рішення у справах «*I. A. проти Франції*» (*I. A. v. France*), від 23 вересня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1998VII, п. 102; «*Лабіта проти Італії*» (*Labita v. Italy*) [ВП], заява № 26772/95, п. 153, *ECtHR* 2000IV, та «*Іловецький проти Польщі*» (*Ilowiecki v. Poland*), заява № 27504/95, пп. 61–63, від 4 жовтня 2001 року), Суд зазначає, що затримання заявника 2 серпня 1999 року ґрунтувалося на небезпідставній підозрі, що він вчинив злочини, які йому інкримінувалися. Суд приймає той факт, що заявник підозрювався у тяжких злочинах та міг чинити перешкоди їхньому розслідуванню, міг первісно виправдати тримання його під вартою. Проте, зі спливом певного часу державні органи були зобов'язані навести більш докладні та відповідні поточному стану провадження причини для позбавлення його свободи. З огляду на особливо тривалий строк тримання заявника під вартою у цій справі та погіршення стану його здоров'я (що спонукало адміністрацію установи попереднього ув'язнення клопотати про його звільнення з-під варти) Суд вважає, що для продовження тримання його під вартою були потрібні винятково вагомі причини.

63. У той же час ані із зауважень Уряду, ані з інших матеріалів справи не вбачається, що будь-які такі причини існували. Не маючи у своєму розпорядженні будь-яких конкретних свідчень того, яким чином звільнення заявника з-під варти могло бути небезпечним для результатів провадження або завдати їм шкоди, Суд не може прийняти в якості аргументу те, що загальна складність справи та серйозність обвинувачень щодо заявника могли вважатися «достатніми» причинами для тримання його під вартою протягом більш ніж п'ять років.

64. Вищезазначених міркувань Суду достатньо, щоб дійти висновку про те, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНА НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАЯВНИКА

65. Заявник також скаржився на те, що кримінальне провадження щодо нього було несправедливим, оскільки на початковому етапі провадження він не мав захисника. Крім того, суддя Ш., яка головувала в суді першої інстанції, не була безсторонньою, оскільки відразу після початку судового розгляду вона висловила упереджену думку щодо вини підсудних у своєму інтерв'ю газеті «Флаг Родины» («Прапор Батьківщини»). У цьому зв'язку заявник посилався на пункти 1, 2 та підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції. Відповідні положення передбачають таке:

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

...

с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

...»

A. Прийнятність

1. Порухення права на захисника

66. Уряд не надав будь-яких зауважень щодо прийнятності цієї скарги.

67. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Він також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

2. Відсутність безсторонності та порушення презумпції невинуватості

68. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав національні засоби юридичного захисту у зв'язку зі своїми скаргами на порушення презумпції невинуватості та небезсторонність судді Ш. Зокрема, на стадії судового розгляду він міг клопотати про її відвід, порушити

це питання у своїй касаційній скарзі або ініціювати окреме цивільне провадження, вимагаючи виправлень у газетній статті та відшкодування завданої шкоди.

69. Крім того, Уряд стверджував, що, навіть якщо припустити, що заявник вважав, що не існувало будь-яких ефективних засобів юридичного захисту, якими він міг би скористатися, він подав цю скаргу з порушенням шестимісячного строку. Він повинен був дізнатися про статтю не пізніше ніж 29 січня 2003 року, коли інший підсудний заявив клопотання про долучення її до матеріалів справи. Отже, щодо цієї частини заяви мало місце порушення встановлених строків.

70. Заявник стверджував, що він усно та письмово скаржився на ситуацію, що склалася, але марно.

71. Суд зазначає, що єдиним документом у матеріалах справи, в якому державним органам викладається ця скарга, є копія додатку до касаційної скарги, підписана матір'ю заявника 12 грудня 2005 року (див. п. 22 вище), в якому вона заявляє про небезсторонність судді Ш., посилаючись на її інтерв'ю газеті «Флаг Родины» («Прапор Батьківщини»). Проте, залишається нез'ясованим, чому ані заявник, ані його представники не порушили це питання у своїй первісній касаційній скарзі, підготовленій за рік до написання зазначеного додатку. Так само немає жодного підтвердження того, що цей додаток був прийнятий до розгляду Верховним Судом України.

72. За таких обставин Суд не може дійти висновку, що заявник будь-яким чином озвучив свою скаргу в рамках кримінального провадження щодо нього. Заявник також не обґрунтував, чому використання вищезазначених засобів юридичного захисту було б у його випадку неефективним. За цих обставин Суд вважає, що, не звернувшись з цією скаргою до національних судів, заявник не дотримався правила вичерпання національних засобів юридичного захисту (див. ухвалу щодо прийнятності від 10 грудня 2002 року у справі «Коваль проти України» (*Koval v. Ukraine*), заява № 65550/01, та рішення від 7 жовтня 2010 року у справі «Знайкін проти України» (*Znaykin v. Ukraine*), заява № 37538/05, п. 69).

73. У світлі вищезазначеного Суд не вважає за належне розглядати інші аргументи Уряду та відхиляє цю скаргу відповідно до пунктів 1 та 4 статті 35 Конвенції.

В. Суть

1. Доводи сторін

74. Заявник стверджував, що його право на захист було порушене, оскільки йому не було призначено захисника до його першого допиту

3 серпня 1999 року, хоча він пояснив слідчому, що майже сліпий та не здатен читати документи, які підписує. За відсутності захисника протягом вищезазначеного допиту він надав визнавальні показання. Він також стверджував, що його відмова від захисника, підписана ним того ж дня, не була дійсною, оскільки слідчий змусив його підписати документи обманним шляхом, пообіцявши звільнити його з-під варти.

75. Уряд стверджував, що права заявника не були порушені. Заявник, який був працівником міліції, повинен був бути добре обізнаний зі своїми процесуальними правами та не міг не знати про відповідні процедури. Крім того, на його допиті 3 серпня 1999 року була присутня його мати, яка читала йому всі документи перш, ніж він їх підписував. Таким чином, відмова заявника від захисника ґрунтувалась на отриманій інформації та була свідомою. Злочини, які інкримінувалися заявникові, згідно із законодавством не передбачали обов'язкової участі захисника. Насамкінець, суди, пам'ятаючи про те, що заявник відмовився від своїх початкових показань, не використали їх у доказовій базі, яка стала підґрунтям для винесення йому вироку. Отже, у будь-якому разі немає підстав вважати, що право заявника на відмову давати показання або пояснення щодо себе було порушене.

2. Оцінка Суду

76. Суд, розглядаючи факти цієї справи у контексті принципів, викладених у своїй практиці (див., наприклад, рішення у справах «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], заява № 36391/02, п. 55, ECHR 2008 року, та «Леонід Лазаренко проти України» (*Leonid Lazarenko v. Ukraine*), заява № 22313/04, пп. 49, від 28 жовтня 2010 року), повторює, що доступ до захисника має надаватися з першого допиту підозрюваного працівниками міліції, за винятком випадків, коли конкретні обставини відповідної справи свідчать, що існують вагомі підстави для обмеження такого права. З іншого боку, національне законодавство України недвозначно забороняло слідчим органам приймати відмови від захисника від підозрюваних, які є сліпими (див. пункт 40 вище). З огляду на скарги заявника про те, що він не бачить, що підписує, у цій ситуації слідчі органи повинні були проявити особливу сумлінність.

77. У цій справі заявника було затримано 2 серпня, та перший допит його в якості підозрюваного відбувся 3 серпня 1999 року. 5 серпня 1999 року йому було пред'явлено обвинувачення у вчиненні розбійного нападу, та він був допитаний в якості обвинувачуваного. Згідно з твердженнями заявника, захисника йому було призначено 5 серпня 1999 року. Проте, з наявних матеріалів не вбачається, чи був

захисник присутнім того дня під час допиту заявника та у той момент, коли заявник підписував протокол пред'явлення обвинувачення.

78. Суд зазначає, що при обґрунтуванні вини заявника національні суди не посилались на його визнавальні показання. Замість цього вони посилались на показання безпосередніх свідків — інших підсудних та потерпілих від зазначених розбійних нападів. Безспірним є те, що під час судового розгляду заявник не міг допитувати цих свідків та спростовувати їхні твердження, навіть з допомогою захисника (див., для порівняння, рішення від 18 грудня 2008 року у справі «Луценко проти України» (*Lutsenko v. Ukraine*), заява № 30663/04, пп. 52–53). Отже, не доведено «поза розумним сумнівом», що його засудження залежало від показань, отриманих від нього на порушення його права на відмову давати показання або пояснення щодо себе.

79. З іншого боку, неможливо виключити, що саме по собі існування визнавальних показань не вплинуло на слідство та спосіб отримання і тлумачення доказів. Це підтверджується також тим, що з огляду на наявні матеріали національні судові органи ніколи спеціально не реагували на скарги заявника про порушення його права на захист. Суд зазначає, що національне законодавство України містить низку призначених для цього процесуальних засобів, що, зокрема, включають повернення справи на додаткове розслідування, винесення окремої ухвали (постанови) суду, якою звертається увага на порушення слідчими органами закону, або офіційне визнання доказів, зібраних з порушенням права на захист, недопустимими (див. пункти 40–41 вище).

80. Суду не належить вирішувати, який конкретний захід мав бути вжитий судовими органами у контексті цієї справи. Проте, за відсутності з їхнього боку будь-якої реакції щодо порушення права заявника на захисника до його першого допиту, Суд вважає, що, незалежно від того, чи стали визнавальні показання основою для його засудження, чи ні, це порушення не було достатньою мірою виправлене.

81. Отже, у цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у сукупності з підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ ПРОТЯГОМ РОЗУМНОГО СТРОКУ

82. Заявник також скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції про те, що тривалість кримінального провадження щодо нього була несумісною з вимогою «розумного строку».

A. Прийнятність

83. Уряд не надав зауважень щодо прийнятності цієї заяви.

84. Суд зазначає, що при розгляді кримінальних справ відлік «розумного строку», зазначеного у пункті 1 статті 6 Конвенції, розпочинається з моменту пред'явлення особі обвинувачення — іншими словами, коли їй компетентним органом надається офіційне повідомлення про те, що вона вчинила злочин. Це визначення також відповідає аналізу того, чи «мав місце значний вплив на становище підозрюваного». Що стосується закінчення «строку», то при розгляді кримінальних справ строк, що регулюється пунктом 1 статті 6 Конвенції, охоплює все провадження, про яке йдеться, включаючи апеляційне провадження (див. рішення від 30 березня 2004 року у справі *«Merit проти України» (Merit v. Ukraine)*, заява № 66561/01, п. 70).

85. Період, який має бути взято до уваги, розпочався 2 серпня 1999 року (дати затримання заявника) та закінчився 16 березня 2006 року (дати винесення остаточного рішення Верховним Судом України). Отже, він тривав шість років і сім місяців у судах двох інстанцій.

86. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

87. Заявник стверджував, що провадження у його справі було надмірно тривалим.

88. Уряд стверджував, що тривалість провадження не була надмірною з огляду на виняткову складність справи. Надмірних затримок, відповідальність за які могли б нести державні органи, не було.

89. Суд зауважує, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватись в світлі обставин справи та з урахуванням таких встановлених практикою Суду критеріїв: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі *«Пелісьє та Сассі проти Франції» (Pelissier and Sassi v. France)* [ВП], заява № 25444/94, п. 67, ECHR 1999II).

90. Суд також зазначає, що протягом усього кримінального провадження заявник у цій справі тримався під вартою, що вимагало від державних органів, які розглядали справу, особливу сумлінність у здійсненні правосуддя без затримок (див., наприклад, рішення у справах *«Смірнова проти Росії» (Smirnova v. Russia)*, заяви №№ 46133/99 та 48183/99, п. 83, ECHR 2003IX, та *«Юртаєв проти України» (Yurtayev v. Ukraine)*, заява № 11336/02, п. 37, від 31 січня 2006 року).

91. Суд приймає те, що зазначене провадження, яке стосувалося більш ніж тридцяти епізодів вчинення кримінальних злочинів дев'ятнадцятьма особами, було особливо складним. Суд зазначає, що за три роки суд першої інстанції провів більше 160 засідань та виніс вирок обсягом близько 200 сторінок.

92. З іншого боку, Суд вважає, що цих обставин недостатньо, щоб виправдати загальну затримку у більш ніж шість років при вирішенні справи заявника, особливо враховуючи те, що він був причетний тільки до двох епізодів розбійного нападу. Суд не повинен замінювати точку зору національних органів своєю точкою зору щодо того, чи було доцільним виділити справу заявника в окреме провадження та чи були усі слідчі дії та засідання, які мали місце, необхідними та ефективно організованими. У той же час Суд зазначає, що протягом провадження були деякі затримки, що не були пояснені Урядом в його зауваженнях. Вони включають дев'ятимісячну затримку між завершенням слідства 20 липня 2000 року та розпорядчим засіданням у справі 4 травня 2001 року; п'ятимісячну затримку в організації технічного запису засідань (з грудня 2001 року до травня 2002 року); шестимісячну затримку між останнім слуханням у суді першої інстанції 22 травня 2004 року та оголошенням вироку 17 листопада 2004 року, а також затримку більш, ніж в один рік між оголошенням вироку та переглядом його Верховним Судом України.

93. Вивчивши всі надані йому матеріали, Суд не може дійти висновку, що державні органи розглянули справу заявника з належною сумлінністю. Суд вважає, що у цій конкретній справі тривалість кримінального провадження щодо заявника була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку».

94. Відповідно мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

V. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

95. На додаток до вищезазначених скарг, заявник також скаржився за статтею 3 Конвенції на побутові умови тримання його під вартою в ІТТ та СІЗО; за підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції про те, що суд першої інстанції не допитав свідків, імена яких зазначено не було, та за статтею 8 Конвенції про те, що обшук, проведений у його помешканні, був незаконним. Він також посилався на статтю 13 Конвенції у зв'язку з фактами цієї справи, але не надав подальших пояснень.

96. У світлі всіх наданих матеріалів та у тій мірі, в якій оскаржувані питання належать до його компетенції, Суд вважає, що вони не виявляють будь-яких ознак порушень прав і свобод, гарантованих положеннями, на які посилався заявник.

97. Отже, ця частина заяви є явно необґрунтованою та має бути відхилена відповідно до підпункту «а» пункту 3 і пункту 4 статті 35 Конвенції.

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

98. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Шкода

99. Заявник вимагав 200 000 євро відшкодування моральної шкоди, посилаючись, здебільшого, на свої страждання у зв'язку погіршенням стану його здоров'я під час тримання під вартою. Він також вимагав 20 000 євро відшкодування матеріальної шкоди, але жодним чином не деталізував свої вимоги.

100. Уряд стверджував, що ці вимоги є надмірними та необґрунтованими.

101. Суд не вбачає жодного причинно-наслідкового зв'язку між встановленим порушенням та заявленою матеріальною шкодою, тому він відхиляє цю вимогу. З іншого боку, здійснюючи оцінку на засадах справедливості, він присуджує заявникові 18 000 євро відшкодування моральної шкоди.

В. Судові та інші витрати

102. Заявник також вимагав 850 євро компенсації судових витрат.

103. Уряд стверджував, що ця вимога є необґрунтованою.

104. Відповідно до практики Суду заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір — обґрунтованим. У цій справі заявникові було надано юридичну допомогу. Єдиним внеском юриста було складення російською мовою стислих зауважень у відповідь на зауваження Уряду, і сплачена йому сума склала 567 євро. Заявник не надав будь-яких підтверджень того, що будь-які інші суми, сплачені юристу, крім цієї, були фактичними і неминучими у цій справі. Отже, Суд нічого не присуджує.

С. Пеня

105. Суд вважає за належне призначити пеню виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткових пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* прийнятними скарги щодо медичного обслуговування під час тримання під вартою, тривалості попереднього ув'язнення, відсутності доступу до захисника до проведення першого допиту та тривалості кримінального провадження щодо заявника, а решту скарг у заяві — неприйнятними.

2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 3 Конвенції.

3. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

4. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції у зв'язку з проведенням першого допиту заявника за відсутності захисника.

5. *Постановляє*, що мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з тривалістю кримінального провадження щодо заявника.

6. *Постановляє*, що:

(а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявнику 18 000 (вісімнадцять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди разом з будь-якими податками, які можуть нараховуватись; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

(б) зі спливом зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на цю суму нараховуватиметься простий відсоток (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати та до якої має бути додано три відсоткові пункти.

7. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 12 січня 2012 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
(Claudia Westerdiek)
Секретар

Дін ШПІЛЬМАНН
(Dean Spielmann)
Голова